

XVIII међународни научни скуп Правнички дани –
„Проф. др Славко Царић“

ПРАВО И ДРУШТВО
У УСЛОВИМА ПАНДЕМИЈЕ

XVIII international scientific meeting Legal days –
„Prof. Slavko Carić, PhD“

LAW AND SOCIETY
IN TIMES OF PANDEMIC

Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду

The University of Business Academy in Novi Sad
The Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad

Нови Сад, 24. септембар 2021.

Зборник радова са XVIII међународног научног скупа
Правнички дани – „Проф. др Славко Царић“
„ПРАВО И ДРУШТВО У УСЛОВИМА ПАНДЕМИЈЕ“
24. септембар 2021. године у Новом Саду,
у организацији Универзитета Привредна академија у Новом Саду
Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду

Издавач:

Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду
Гери Кароља бр. 1, телефон: 021/ 400 - 499
Web: www.pravni-fakultet.info

Рецензенти:

Др Мирко Кулић, редовни професор
Др Милан Почуча, редовни професор
Др Владимир Козар, редовни професор
Др Милош Марковић, редовни професор
Др Јелена Матијашевић, редовни професор
Др Предраг Мирковић, ванредни професор
Др Дарко Голић, ванредни професор
Др Гордана Бејатовић, ванредни професор
Др Ненад Бингулац, ванредни професор
Др Сања Шкорић, ванредни професор
Др Јоко Драгојловић, доцент
Др Маријана Младенов, доцент
Др Марко Станковић, доцент

За издавача:

Др Мирко Кулић, *редовни професор*

Уредник:

Др Мирко Кулић, *редовни професор*

Штампа:

НС Мала Књига+, Нови Сад

Тираж: 150

ISBN 978-86-86121-45-5

Научни одбор:

ПРОФ. ДР МИРКО КУЛИЋ – председник Научног одбора
Декан Правног факултета за привреду и правосуђе у Новом Саду, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МАРИЈАНА ЦАРИЋ
Председник Савета Универзитета Привредна академија у Новом Саду | Република
Србија

ПРОФ. ДР МАРКО ЦАРИЋ
Ректор Универзитета Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МАРИЈАНА ДУКИЋ МИЈАТОВИЋ
Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду и ванредни професор Факултета тахничких
наука, Универзитета у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МИЛАН ПОЧУЧА
Продекан за науку и развој и шеф Грађанскоправне катедре на Правном факултету
за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду
| Република Србија

ПРОФ. ДР ПРЕДРАГ МИРКОВИЋ
Продекан за наставу и ванредни професор на Правном факултету за привреду и
правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ДОЦ. ДР МАРИЈАНА МЛАДЕНОВ
Продекан за међународну сарадњу и доцент на Правном факултету за привреду и
правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ДУШАНКА ЂУРЂЕВ
Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ВЛАДИМИР ЦАТИЕВ
Шеф катедре кривичноправних наука Руске академије за адвокатуру и нотаријат |
Руска Федерација

ПРОФ. ДР НЕДЕЉКО СТАНКОВИЋ
Ректор Европског универзитета Kallos Тузла | Босна и Херцеговина

АКАДЕМИК ДР БРАНКО ВУЧКОВИЋ
Председник Основног суда у Котору | Република Црна Гора

АКАДЕМИК ДР ВЕСНА ВУЧКОВИЋ
Судија Врховног суда Црне Горе | Република Црна Гора

АКАДЕМИК DR WOLFGANG ROHRBACH
St. Elizabeth University of Health and Social Sciences | Austrija

PROF. DR VANO TSERTSVADZE
Georgian Institute of Public Affairs | Gruzija

ПРОФ. ДР МАРТА ГЕРЕГ
Декан Правног факултета у Сегедину | Мађарска

ПРОФ. ДР РУДИКА ГМАЈНИЋ

Професор на Медицинском факултету у Осијеку и члан Хрватске академије
медицинских наука | Република Хрватска

ДОЦ. ДР ЈАН ЈАНАЋ

Доцент на Факултету за менаџмент Универзитет Коменски Братислава | Република
Словачка

ДОЦ. ДР БРАНИСЛАВ ДУДИЋ

Доцент на Факултету за менаџмент Универзитет Коменски Братислава | Република
Словачка

ПРОФ. ДР НЕЂО ДАНИЛОВИЋ

Редован професор Универзитет Никола Тесла у Београду и председник
међународног удружења методолога друштвених наука у Београду | Република
Србије

ДОЦ. ДР АЛБИНА АБИДОВИЋ

Доцент на Европском универзитету Kallos Тузла | Босна и Херцеговина

ПРОФ. ДР ЗОРАН ФИЛИПОВСКИ

Проректор за међународну сарадњу, Интернационални „Vision”
Универзитет | Северна Македонија

PROF. DR ALEXIOS PANAGOPOULOS

University neapolis paphos Cyprus master studys in public law and
administration | Kiparska Republika

ПРОФ. ДР ЗОРАН ПАВЛОВИЋ

Шеф кривичноправне катедре на Правном факултету за привреду и правосуђе,
Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ВЛАДИМИР КОЗАР

Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МИЛОШ МАРКОВИЋ

Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ЈЕЛЕНА МАТИЈАШЕВИЋ

Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ДАРКО ГОЛИЋ

Ванредни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ВЛАДИМИР МЕДОВИЋ

Ванредни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ДОЦ. ДР САЊА ШКОРИЋ

Ванредни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

Организациони одбор:

ДОЦ. ДР ЈОКО ДРАГОЈЛОВИЋ - председник Организационог одбора

ПРОФ. ДР ИВАН ЈОКСИЋ

ПРОФ. ДР ЈЕЛЕНА СТОЈШИЋ ДАБЕТИЋ

ПРОФ. ДР НЕНАД БИНГУЛАЦ

ДОЦ. ДР НЕНАД СТЕФАНОВИЋ

ДОЦ. ДР МАРКО СТАНКОВИЋ

ДОЦ. ДР ДАЛИБОР КРСТИНИЋ

ДОЦ. ДР МАЈА СУБОТИН

ДОЦ. ДР ВЛАДИМИР ШЕБЕК

МСР ИСИДОРА МИЛОШЕВИЋ

МСР АЊА КОПРИВИЦА

МСР СТЕФАН ДИТРИХ

МСР МАРА ДЕСПОТОВ

МСР ТАМАРА КРСТИЋ

Секретар:

МСР АЊА КОПРИВИЦА, асистент

Dr Nenad Stefanović, docent

Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu
 Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu
 e-mail: nenad@pravni-fakultet.info

PANDEMIJE TOKOM LJUDSKE ISTORIJE - OD "JUSTINIJANOVE KUGE" DO COVIDA 19

Rezime:

Uticaj zaraznih bolesti na tok ljudske istorije, društvo, pa u krajnjoj meri i pravo je velik i nesaglediv. Strah od istrebljenja ljudske vrste prisutan je vekovima, a strah od smrti predstavlja jedan od najvećih ljudskih strahova. Timor mortis conturbat me, toliko zastupljena latinska sentenca u srednjevekovnoj engleskoj i škotskoj poeziji, ustalio se u svesti svakog čoveka i tu i dalje egzistira. Od Homerove Ilijade, što spominje kugu koja je desetkovala Grčku vojsku, preko dve pandemije bubonske kuge, prve u VI veku, poznatije pod nazivom "Justinijanova kuga", koja je usmrtila između 30 i 50 miliona ljudi, polovinu tadašnje svetske populacije, i druge u XIV veku poznatije pod nazivom Crna smrt, koja je odnela preko 75 miliona života, vidimo da su epidemije smrtonosnih bolesti redovna pojava u ljudskom društvu koja se javlja u nepravilnim razmacima i odnosi veliki broj života. Danas smo svedoci jedne nove epidemije svetskih razmera – Covida 19, koja ima svoje specifičnosti, drugačije od prethodnih pandemija. Cilj ovog rada je da se hronološki prikažu najveće pandemije tokom novije istorije i ukaže na njihove reperkusije po ljudsko društvo.

Ključne reči: *pandemija, Covid-19, društvene posledice, čovečanstvo.*

Uvodno razmatranje

Bolesti su stare koliko i čovečanstvo i posmatrano sa istorijske tačke gledišta, ni ratovi, ni prirodne katastrofe, nisu odneli toliko života koliko epidemije koje su se periodično javljale, ponekad lokalno, u pojedinim delovima sveta, a nekada i na globalnom, svetskom nivou. Poslednjih decenija evidentan je pad smrtnosti izazvane zaraznim bolestima, kao posledica napretka i evolucije medicine, međutim, reč je o virusu, "neprijatelju" koji takođe evoluirao. Od najranijih vekova, čovečanstvo se borilo sa različitim vrstama bolesti. Zarazne bolesti kao što su bubonska kuga, svinjski i španski grip uticale su na živote velikog broja ljudi i izazivale nesagledive geopolitičke posledice. Toga smo i danas svedoci pa možemo neposredno i svakodnevno sagledati posledice poslednje u nizu epidemija. Stiče se utisak da pandemija virusa Covid-19 nije toliko proizvela posledica po živote ljudi i njihovo zdravlje (obzirom da stopa smrtnosti varira od 2 do 3 %) koliko na svetsku ekonomiju i promene životnih navika. Zarazne bolesti predstavljaju sastavni deo ljudske evolucije. Nastaju usled "međusobnih uticaja raznih faktora kao što su: geografski položaj, klima, migracije tj. seobe stanovništva, ratovi, navike i običaji, razvoj nauke i pristup lečenju zaraznih bolesti, prosvetčenost stanovništva i uspostavljanje zdravstvenog zakonodavstva"⁴⁵⁾

45) Čanak, G. (2003) Istorijski osvrt na zarazne bolesti u Vojvodini. u: Čovek i priroda - zarazna i parazitarna oboljenja ljudi i životinja u Vojvodini, Novi Sad: Matica srpska, str. 17-24

Sa terminološke strane, neophodno je pre svega napraviti razliku između endemije, epidemije i pandemije, obzirom da se često ovi pojmovi u svakodnevnoj upotrebi mešaju. Endemija se definiše kao normalno širenje bolesti među populacijom do određene granice, na primer ona kod gripa iznosi 10 %. Ukoliko broj zaraženih i obolelih pređe normiran procenat govorimo o epidemiji (grč. *epi* ("preko") i *demos* ("narod")). Pandemija (grč. *pan* ("svi") i *demos* ("narod")) je slična epidemiji, ali u mnogo većim okvirima, odnosno, onoga trenutka kada epidemija prelazi državne granice i širi se i po kontinentima, možemo govoriti o pandemiji. Drugim rečima, pandemija je epidemija svetskih okvira.

Svetska zdravstvena organizacija (SZO)⁴⁶⁾ prati sve viruse kroz niz faza i u skladu sa njihovom rasprostranjenošću i uticajem na zdravlje populacije, predlaže adekvatne mere. Postoji šest faza koje SZO klasifikuje i definiše:⁴⁷⁾

Faza 1: U toku faze 1, evidentirana je prisutnost virusa i njihova cirkulacija isključivo kod životinja, tako da ne postoji evidentirana još ni jedna ljudska infekcija virusom životinja.

Faza 2: (faza potencijalne pandemijske pretnje) U fazi 2 virus životinja izazvao je infekciju u ljudskom biću i kruži među pripitomljenim ili divljim životinjama, stoga se smatra potencijalnom pandemijskom prijetnjom. U ovom trenutku postoji osnovni nivo pandemijske pretnje, jer je virus mutirao. Ljudi su sada podložni virusu.

Faza 3: U fazi 3, virus nastavlja da se širi i među ljudskom populacijom. Postoje sporadični slučajevi, ali to ne rezultira prenosom sa čoveka na čoveka dovoljnim za održavanje epidemije na nivou zajednice. Ograničeni prenos virusa sa čoveka na čoveka može se dogoditi pod nekim okolnostima, na primer, u slučaju bliskog kontakta između zaražene i nezaražene osobe. Grupe ljudskih bića su pogođene virusom u jednoj zajednici i postoji potencijal za širenje virusa ako drugi van te zajednice dolaze u kontakt sa ljudima koji su zaraženi. U ovom trenutku, bolest se može smatrati epidemijom u toj zajednici, ali virus još uvek nije dostigao nivo prenosivosti među ljudima neophodan da bi izazvao pandemiju.

Faza 4: U fazi 4 disperzija virusa je još veća i on je prisutan na nivou zajednice a prenosi se na relaciji čovek-čovek i životinja-čovek, tako da je pomak u riziku od pandemije prilično značajan. Svaka zemlja koja sumnja ili je potvrdila takav događaj trebala bi se hitno posavetovati sa SZO-om kako bi se situacija mogla zajednički proceniti i kako bi se donela odluka koja se odnosi na pogođene zemlje. U ovoj fazi više zajednica prijavljuje epidemije i mogućnost pandemije postaje sve verovatnija, iako razvoj pandemije još uvek nije izvestan.

Faza 5: Ovu fazu karakteriše prenos i širenje virusa sa čoveka na čoveka u najmanje dve države u jednom regionu SZO. Ova svetska organizacija ima mrežu od 120 nacionalnih centara za grip u 90 država. U fazi 5, većina zemalja još nije pogođena, ali se smatra da je pandemija neizbežna i proglašenje faze 5 snažan je signal da predstoji pandemija. Proglašenje faze 5 upozorava vlade i zdravstveni zvaničnike da moraju biti spremni da implementiraju svoje planove ublažavanja pandemije i da počnu sa sprovođenjem organizacionih, komunikacionih i svih drugih planiranih i unapred definisanih mera na ublažavanju posledica pandemije.

46) WHO – World Health Organization

47) https://www.who.int/influenza/resources/documents/pandemic_phase_descriptions_and_actions.pdf preuzeto 22.juna 2021

Faza 6: Poslednja faza označava da je u toku globalna pandemija. Bolest je rasprostranjena na svetskom nivou, a vlade država i zdravstveni radnici aktivno rade na smanjenju i ograničenju širenja bolesti kao i pomoći stanovništvu nastavljajući da sprovede preventivne mere.

Post-pandemija predstavlja period nakon nastanka pandemije. Usled povećanja preventivnih i prohibicionih mera i aktivnosti, aktivnost širenja bolesti će početi da opada. Zato prevencija drugog talasa predstavlja ključni cilj u ovom trenutku, obzirom da trajanje i vremenski okvir ovih šest faza varira u značajnoj meri i može biti u rasponu od par meseci do nekoliko godina.

Sve navedene faze predstavljaju preventivni mehanizam koji se sprovodi sa ciljem sprečavanja širenja zaraznih bolesti, koje na ozbiljan način i u velikoj meri mogu ugroziti zdravlje svetske populacije. Ovakav vid prevencije svojstven je savremenom ustrojstvu i organizaciji na globalnom nivou, karakterističnom za period nakon drugog svetskog rata i osnivanja Organizacije Ujedinjenih nacija (OUN). Međutim, u prošlosti, naročito u starom i srednjem veku, mere na suzbijanju zaraznih bolesti nisu bile tako organizovane i koordinirane.

Od “Justinijanove kuge” do Covid-19

Zarazne bolesti su neprestano pratile ljudsku populaciju i bile redovna pojava tokom razvoja civilizacije. Velike prekretnice u istoriji mogu se pripisati baš nastanku i posledicama velikih pandemija. Širenje hrišćanstva u velikoj meri je olakšano među paganskim stanovništvom činjenicom da se atmosfera apokalipse i kraja sveta pripisivala neobjašnjivim silama, a u božanskom tražio spas. Pod udarom kuge i sličnih bolesti, carstva su nastajala i nestajala, ratovi su počinjali ili se obustavljali zbog širenja bolesti, pa je tako i čuveni “Stogodišnji rat”, vođen u periodu od 1337. do 1453., privremeno bio zaustavljen kako bi se utvrdile granice nakon što je pandemija kuge pokosila veći deo evropske populacije.

“Justinijanova kuga” nije prva zarazna bolest koja je široko pogodila stanovništvo ove planete. Naučnici su saglasni u vezi činjenice da su prve trajnije, koncentrisane zajednice stanovništva nastale pre 9.000 do 10.000 godine, usled prelaska sa sakupljačke na agrarnu privredu. Vrlo brzo su se pojavile i prve zarazne bolesti kao što su: malarija, tuberkuloza, male boginje, grip, lepra i druge. Jedno od prvih i najznačajnijih književnih dela staroga veka: Homerova “Ilijada”, govori o kugi koju je Apolon tokom Trojanskog rata poslao na grčku vojsku i koja je desetkovala grčke trupe. Tokom starog veka u antičkim zemljama se verovalo da epidemije nastaju kao rezultat gneva bogova, kao kazna za ljudska zlodela i nepočinstva. Ipak, postoje izvesni pisani izvori, kao na primer Levitski zakonik (lat. *Leviticus*), treća knjiga Starog zaveta, u kojoj se propisuje postupak i tretman onih za koje postoji opravdana sumnja da su zaraženi leprom. Zanimljivo je da se i tada preporučivao neki vid izolacije uz obavezne preglede i kontrole sveštenika, ne bi li se utvrdilo da li je bolest uznapredovala ili se povlači.⁴⁸⁾ Nemoguće je govoriti o medicini

48) „Čovek u koga bi na koži tela njegovog bio otok ili krasta ili bubuljica, i bilo bi na koži tela njegovog nalik na gubu, neka se dovede k Aronu svešteniku ili ka kome sinu njegovom svešteniku. I neka sveštenik vidi boljeticu na koži tela njegovog; ako dlaka na boljetici bude pobelela i boljetica bude na oči niža od ostale kože tela njegovog, onda je guba; pa kad ga vidi sveštenik proglašiće ga da je nečist. Ako li bude bela bubuljica na koži tela njegovog i ne bude na oči niža od ostale kože niti dlaka na njoj pobelela, onda neka zatvori sveštenik za sedam dana čoveka sa takvom

u antičkom periodu, a ne spomenuti Hipokrata. On se smatra, zajedno sa Eskulapom, rodonačelnikom moderne medicine i tvorcem definicije epidemije, a njegovo ukazivanje na neophodnost izolovanja pacijenata za koje postoji osnovana sumnja da su inficirani nekom od zaraznih bolesti, poslužilo je kasnije lekarima da rade na usavršavanju metoda izolacije, koje će kasnije dovesti do pojave karantina.

Prva dokumentovana pojava zarazne bolesti zabeležena je u V veku pre naše ere. O njoj je pisao Tukidid, te je po njemu, kao hroničaru tog perioda, dobila naziv "Tukididova kuga". Bolest se proširila tokom Peloponeskog rata, vođenog između Sparte i Atine, među Atinskim vojnicima i stanovništvom. Kuga koja je započela u Etiopiji, a prošla kroz Egipat i Libiju, sve do Grčke promenila je odnos snaga između Atine i Sparte, okončavši zlatno doba Perikla i atinsku dominaciju u antičkom svetu. Smatra se da je do jedne trećine Atinjana, uključujući njihovog harizmatičnog vođu Perikla, stradalo u epidemiji. Iako je Tukidid, koji se i sam razboleo i uspeo da preboli i preživi ovu tešku bolest, detaljno opisao simptome i posledice, naučnici nisu uspeali da usaglase svoje mišljenje o kojoj bolesti je bila reč: bubonska kuga, boginje, antraks ili neka druga zarazna bolest.⁴⁹⁾

Justinijanovoj kugi je prethodila i takozvana "Antoninijeva kuga" ili "Galenova kuga" koja je pogodila Rimsko carstvo u II veku nove ere (165-180.g.n.e.). Zaraza malih boginja se prvo pojavila kod Huna, koji su ratovali sa germanskim plemenima, i na posredan način je stigla i do "kapija" Rimskog carstva. Tokom petnaest godina trajanja epidemije, po nekim procenama,⁵⁰⁾ od posledica kuge je stradalo oko pet miliona ljudi u Rimskom carstvu, a među njima i dva rimska cara: Lucije Ver i Marko Aurelije, obojica iz porodice Antonina po kojima je kuga i dobila ime. Ova kuga nosi naziv i "Galenova" obzirom da je grčki lekar i filozof Klaudije Galen pozvan da pomogne u saniranju posledica epidemije. Ostali su Galenovi spisi pod nazivom "*Methodus Medendi*" koji pomenutu epidemiju opisuju kao dugotrajnu bolest koju je pratila visoka temperatura, dijareja, osip po koži i upala ždrele, praćeno gnojnim plikovima koji su se pojavljivali devetog dana bolesti. Ova epidemija, po mišljenju istoričara ostavila je trajne i dalekosežne posledice na Rimsko carstvo. Broj regruta za vojsku je naglo smanjen što se odrazilo na vojni potencijal rimske armije i uslovalo kompromise sa varvarskim plemenima kako bi im branili granicu. Većina istoričara se slaže u konstataciji da je ova epidemija u velikoj meri ubrzala pad Rimskog carstva imajući u vidu da je jedan vek kasnije izbila nova epidemija (251-266.g.n.e.), a u antičkim izvorima nalazimo na podatak da je na dnevnom nivou samo u gradu Rimu umiralo 5.000 građana.

"Justinijanova kuga" je prva od tri velike epidemije kuge tokom istorije⁵¹⁾ i nastala je u VI veku tokom vladavine vizantijskog cara Justinijana I. U leto 541. g.n.e smrtonosna zarazna bolest izbila je u egipatskom lučkom gradu Peluziji, smeštenom na

boljeticom. A sedmoga dana neka vidi sveštenik; ako opazi da je boljetica ostala kako je bila i nije se dalje razila po koži, neka ga zatvori sveštenik opet za sedam dana. I neka ga sveštenik opet vidi sedmog dana, pa ako opazi da se boljetica smanjila i nije se dalje razila po koži; krasta je; i on neka opere haljine svoje i biće čist." Daničić, Đ & Karadžić V., (1995.) *Biblija ili Sveto Pismo Staroga i Novoga Zavjeta*, Jugoslovensko Biblijsko društvo, Beograd, treća knjiga Mojsijeva, 2-6, str.104.

49) <https://www.sciencedaily.com/releases/2006/01/060123163827.htm> preuzeto 30.06.2021.

50) <http://news.bbc.co.uk/2/hi/health/4381924.stm> preuzeto 01.07.2021.

51) Eisenberg, M., & Mordechai, L. (2020). The Justinianic Plague and Global Pandemics: The Making of the Plague Concept. *The American Historical Review*, 125(5), p. 1633.

istočnom rubu delte Nila. Vrlo brzo se proširila prema istoku uz obalu do Gaze i prema zapadu do Aleksandrije. Do sledećeg proleća bolest je pronašla put do Carigrada, glavnog grada Istočnog Rimskog carstva. Sirija, Anadolija, Grčka, Italija, Galija, Iberija i severna Afrika: nijedna zemlja koja se nalazi na Sredozemlju nije uspela da je izbegne. Bolest se u Mediteranskim zemljama zadržala malo više od dva veka i odnela veliki broj života. Ne postoji konsenzus oko broja stradalih. "Epidemija se u više navrata vraćala i u naredna dva veka od nje je preminulo najmanje 30 miliona osoba, dok se većina istraživača slaže da je stradalo oko 50 miliona ljudi ili trećina svetske populacije, mada pojedini izvori, poput časopisa australijske Asocijacije za vojnu medicinu, navodi čak 100 miliona."⁵²⁾ Hroničari tadašnjeg vremena su zabeležili da je samo u Carigradu (tadašnjem Konstantinopolju), tokom jednog perioda, svakoga dana umiralo između pet i deset hiljada stanovnika, te je kuga umanjila populaciju carstva za 60%⁵³⁾ što je u velikoj meri olakšalo prodor sa istoka polu nomadskih Arapskih plemena i uticalo na širenje Islama u sedmom veku.⁵⁴⁾ "Justinijanova kuga" je svakako imala velike posledice i na ekonomiju, privredu, vojni potencijal i religiju Istočnog Rimskog carstva, ali i pored svih negativnih konsekvenci to nije najpogubnija pandemija koja je pogodila ljudsku civilizaciju.

Od Justinijanove kuge narednih osam vekova nije bilo velikih epidemija, međutim, naredna, tzv. druga epidemija kuge, a poznatija pod nazivom Crna Smrt⁵⁵⁾, smatra se najsmrtonosnijom epidemijom u istoriji čovečanstva. Od posledica ove epidemije umrlo je 60 % tadašnje evropske, odnosno trećina svetske populacije. Mereno u današnjim relacijama, to bi bilo oko 2.5 milijarde umrlih. Ova činjenica se ističe kao argument skepticima koji opovrgavaju postojanje i smrtnost poslednje epidemije Covid-19 koja je za 20 meseci koliko traje u svetu usmrtila 4 miliona ljudi⁵⁶⁾, što predstavlja 0,05 % svetske populacije.

Tokom XIV veka, tačnije od 1347.godine, kuga se preko Azije, najverovatnije tatarskim osvajanjem, proširila na zapad. Jednom kada je "kročila" na tlo Evrope za sobom je ostavljala samo smrt. Tako velika stopa mortaliteta je nezabeležena pre, ali i kasnije, što predstavlja veliku enigmu kako za epidemiologe tako i za istoričare. U prvom talasu, za samo dve godine (1347-1348.), epidemija se brzo proširila u Italiji, Španiji i na Balkanskom poluostrvu, ubrzo je prešla Alpe i Pirineje, prema severu i do 1350. godine stigla je u skandinavske zemlje. Naredna tri veka, Crna smrt se zadržala u Evropi i odnela milione života. Hroničari ondašnjeg vremena zabeležili su hronologiju bolesti koja se uglavnom manifestovala kod većine obolelih.⁵⁷⁾

52) <https://www.slobodnaevropa.org/a/historija-bolesti-zaraza-pandemija-kuga-kolera-grip/30478110.html> preuzeto 02.07.2021.

53) Meier, M. (2016). The 'Justinianic Plague': The economic consequences of the pandemic in the eastern Roman empire and its cultural and religious effects. *Early Medieval Europe*, 24(3), p.271.

54) Videti više: Russell, Josiah C. "That earlier plague." *Demography* 5, no. 1 (1968): pp. 174-184.

55) "Jedan od prvih spomena jest fraza *mors nigra* u pesmi koju je 1350. napisao Simon de Covinus, astronom iz današnje Belgije. Takav se naziv ponekad koristio i u vreme epidemije, ali je bio vrlo redak u poređenju s ostalima, poput *bolesti*, *božjeg otrova* ili *velike smrti*." Marschhauser, M. (2018). *Doba kuge - euroazijski okviri Crne smrti* (Doctoral dissertation, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. Faculty of Humanities and Social Sciences. Department of History). p.6.

56) <https://www.worldometers.info/coronavirus/>

57) Byrne, J. P. (2006). *Daily life during the Black Death*. Greenwood Publishing Group. pp.8-11.

1. Žrtva je najčešće pokazivala simptome oko 5 dana pre smrti. Dok je prema nekim novijim podacima, period mogao da traje između 2 i 12 dana.
2. Glavna dijagnoza je bila nastanak hemoralgijskih tačaka, obično crvene boje, ali koje su varirale u boji od plave do ljubičaste i od narandžaste do crne. Najčešća lokacija njihovog pojavljivanje je bio grudni koš, vrat, ruke i noge. One su nastajale usled potkožnog krvarenja zbog oštećenja kapilara, a trivijalno su ih nazivali „Božji znaci“.
3. Sem pojave potkožnih tačaka, odlika ove bolesti bila je pojava potkožnih čireva i potkožnih kugli (“buboni”) što su zapravo bile natečene limfne žlezde na vratu, pod pazuhom i na preponama. Ukoliko ti “buboni” ne bi uspeali da narastu i puknu, verovatnoća za preživljavanje je bila minimalna. Ako bi puknuli, groznica je postajala blaža i šanse za preživljavanje su bile mnogo veće. Dodatne odlike ove bolesti ogledale su se u visokoj temperaturi, konstantnom povraćanju, dijareji, krvarenju iz nosa, krvi u mokraći i velikoj žeđi.
4. Autopsijama je ustanovljena opšta nekroza (smrt ćelija tkiva) unutrašnjih organa. Žrtva je umirala u najgorim mukama zbog odumiranja i raspadanja organa.⁵⁸⁾

“Život je samo jedna duga agonija...”, lamentirao je veliki srednjevekovni pesnik Petrarka (*Francesco Petrarca*) 1348. dok je Crna smrt besnela njegovom rodnom Italijom. U svojoj kratkoj pesmi *Ad Se Ipsum* (“Za sebe”), nastaloj iste godine, Petrarka (koji je izgubio od kuge mnogo bliskih prijatelja, kao i ženu koju je voleo) dirljivo je pisao o tuzi i strahu koji su ga pritiskali sa svih strana.⁵⁹⁾ Jedno od najvećih književnih dela tog doba Dekameron (ital. *Il Decamerone, Decameron*) Đovanija Bokača (*Giovanni Boccaccio*) zbirka sto novela, opisuje tadašnji život i između ostalog strahote bolesti koja je tada harala Evropom. “Stogodišnji rat” vođen između Francuske i Engleske privremeno se obustavljen primirjem kako bi se sanirale posledice epidemije, ekonomije evropskih zemalja bile su urušene, a feudalizam ozbiljno uzdrman usled demografskog deficita.

Treća epidemija kuge izbila je u Kini polovinom XIX veka i vrlo brzo se proširila na teritoriju Indije i Hong Konga. Tokom svog trajanja, od skoro jednog veka, odnela je preko 15 miliona života. Međutim, ono što joj je hronološki prethodilo, a po broju žrtava ne može da se uporedi, jeste tzv. Kolumbova razmena koja se odnosi na razmenu bolesti, ideja, prehrambenih useva i stanovništva između Novog i Starog sveta, nakon otkrića Amerike, a u sebi je sadržala benefite, ali i nedostatke. Evropljani su sa sobom domorocima doneli smrtonosne viruse i bakterije, poput malih boginja, ospica, tifusa i kolere, za koje američki domoroci nisu imali imunitet. Po povratku kući, evropski mornari doneli su sifilis u Evropu. Iako je manje smrtonosna, znalo se da je bolest uzrokovala velike socijalne poremećaje u celom Starom svetu. Tako je npr. Kolumbo 1492. godine na ostrvu Hispaniola naišao na narod Taino koji je brojao preko šezdeset hiljada pripadnika. Nakon 50 godina preživelo ih je samo 500. Ovo nije bio incidentan slučaj jer je identičan scenario nastavio da se odvija širom američkog kontinenta. Uzgoj finansijski unosnih useva u Americi, zajedno s devastacijom domaćeg starsosedelačkog stanovništva od bolesti, rezultirao je potražnjom za radnom snagom koja je zadovoljena otmicom i prisilnim kretanjem preko 12 miliona Afrikanaca od šesnaestog do devetnaestog

58) Martin, S. (2011). *The Black Death*. Oldcastle Books. p.19.

59) Slavicek, L. C. (2008). *The black death*. Infobase Publishing. p.10.

veka. "Popis zaraznih bolesti koje su se širile iz Starog sveta u Novi je podugačak je, glavne ubice uključuju: boginje, ospice, hripavac, vodene kozice, bubonsku kugu, tifus i malariju. Budući da domaće stanovništvo prethodno nije imalo kontakt sa bolestima Starog sveta, imunološki je bilo bez odbrane."⁶⁰⁾ Iako možda nikada nećemo znati tačne veličinu i obim depopulacije, procenjuje se da je više od 80–95 posto indijanskog stanovništva desetkivano u prvih 100–150 godina nakon 1492. godine Stanovništvo središnjeg Meksika smanjilo se sa nešto manje od 15 miliona 1519. godine na otprilike 1,5 miliona jedan vek kasnije. Istoričar i demograf Nobel Dejvid Kuk (*Nobel David Cook*) procenjuje da su, na kraju, najmanje pogođene regije izgubile 80 posto populacije; oni koji su najviše pogođeni izgubili su potpunu populaciju; a tipično je društvo izgubilo 90 posto stanovništva.⁶¹⁾

S vremena na vreme, tokom srednjeg veka mestimično su se javljale epidemije koje su mahom bile lokalnog karaktera i nisu imale tako veliki broj žrtava kao prethodno navedene koje su imale kontinentalne razmere i manji broj umrlih ali takođe uz visoku stopu mortaliteta: velika kuga u Londonu (1665.godine), prva od sedam pandemija kolere izbila je u Rusiji 1817.godine, ruski grip (1889.godine). Vakcina protiv kolere je otkrivena 1885.godine, ali se ova opaka bolest u još par navrata pojavila.

Poslednja velika epidemija globalnih razmera, desila se pre jednog veka, pri kraju Prvog svetskog rata. Tačan broj stradalih od Španske groznice nije moguće utvrditi, a kreće se od 50 do 100 miliona, što je mnogostruko više u odnosu na broj od 10 miliona stradalih u Prvom svetskom ratu. Pretpostavka je da je epidemiju izazvao virus H1N1 čiji su prenosilac ptice. Žarište zaraze bilo je u Kini, čiji su je radnici doneli u Evropu. Zanimljivo je da je Španska groznica dobila takav naziv jer je Španija u ratu bila neutralna, te su španski mediji smeli da pišu o zarazi, dok su druge zemlje koje su bile uključene u rat, uplašene za moral vojske i stanovništva, izbegavale u svojim medijima da izveštavaju o širenju i mortalitetu ove bolesti. Obzirom da je penicilin otkriven tek 1928.godine, a da je stanovništvo imalo oslabljen imunitet, kao posledicu neuhranjenosti tokom ratnih godina, ništa nije moglo da spreči širenje i visoku stopu smrtnosti ove bakterijske infekcije koja je za posledicu imala upalu pluća, najčešće praćenu smrtnim ishodom.

Nakon Španske groznice, tokom XX veka, sporadično su se pojavljivale epidemije na nekom od kontinenata, ali se ni jedna po proširenosti i mortalitetu nije mogla meriti sa onom sa početka veka. Azijski grip 1957.godine odneo je oko milion života,⁶²⁾ deceniju kasnije u Kini se pojavio Hongkonški grip (1968.), prouzrokovan najverovatnije mutacijom prethodnog virusa. Osamdesetih godina dvadesetog veka virus HIV/SIDA napadao je imunološki sistem, a prvi put je zabeležen u homoseksualnim zajednicama SAD. Iako lek još nije pronađen za ovaj virus, adekvatnim terapijama je moguće usporiti napredak bolesti i smanjiti njen letalitet. 2003. godine epidemija SARS-a opet u Kini, manifestovala se u teškom obliku upale pluća i samo zahvaljujući brznoj reakciji Svetske zdravstvene organizacije, od približno 8,000 zaraženih, preminulo je njih 774. Usledili su "ptičiji grip"

60) Nunn, N., & Qian, N. (2010). The Columbian exchange: A history of disease, food, and ideas. *Journal of Economic Perspectives*, 24(2), p. 165

61) Cook, N. D. (1993). Disease and the Depopulation of Hispaniola, 1492–1518. *Colonial Latin American Review*, 2(1-2), p. 213.

62) Ghendon, Y. (1994). Introduction to pandemic influenza through history. *European journal of epidemiology*, 10(4), p.451.

H5N1 2003.godine i "svinjski grip" 2009.godine, novi virus tipa H1N1 koji prethodno nije detektovan ni kod životinja, ali ni kod ljudi, a nastao je mutacijama svinjskog, ptičijeg i humanog virusa. Sve je to bio uvod u nešto mnogo gore.

Covid 19

Pandemija virusa Covid-19 izbila je u kineskom gradu Vuhan decembra 2019. godine, a karakterisale su ga infekcija disajnih puteva i teška upala pluća. U Vuhanu je ubrzo proglašena epidemija i uveden karantin, međutim, te mere nisu sprečile širenje virusa. Svetska zdravstvena organizacija je 23.januara 2020.godine potvrdila širenje virusa sa čoveka na čoveka, a pandemija je proglašena 11.marta iste godine. Ustanovljeno je da se virusna infekcija prenosi među ljudima kapljičnim putem, uz period inkubacije od jednog do četrnaest dana. Simptomi koji se javljaju su: visoka temperatura, malaksalost, suv kašalj, praćeno upalom pluća. U velikom broju zemalja, uključujući i Srbiju, u cilju suzbijanja širenja i prenošenja zaraze, proglašeno je vanredno stanje, uveden je karantin, policijski čas, a granice su zatvorene. Nezabeležene mere preduzete su na globalnom nivou, tako da se u martu 2020.godine jedna četvrtina svetske populacije nalazila u karantinu,⁶³⁾ a škole i univerziteti u više od 160 zemalja su zatvoreni ili su redukovali nastavu, što utiče na obrazovanje milijardu i po učenika i studenata tj. 91% od njihovog ukupnog broja.⁶⁴⁾

Danas, dvadeset meseci od početka epidemije, zvanični statistički podaci govore da je ukupan broj zaraženih virusom Covid-19 187 miliona, od kojih je 4 miliona preminulo. Sa stopom smrtnosti malo većom od 2% Covid-19 spada u viruse sa malom smrtnošću koji su pogodili čovečanstvo, ali su preduzete mere najrigoroznije ikada. Elementarna ljudska prava garantovana Ustavima su pogažena, a stanovništvo mirno pristaje na njihovo ograničenje i suspenziju, obrazloženo razlozima sprečavanja širenja virusa. U Srbiji je 15.marta 2020.godine uvedeno vanredno stanje na celoj teritoriji, a nakon tri dana je uveden policijski čas, prvi put nakon Drugog svetskog rata. Univerziteti i škole su zatvoreni, a okupljanja većeg broja ljudi su zabranjena. Nakon dva meseca, vanredno stanje je ukinuto, ali su restriktivne mere, u manjoj ili većoj meri ostale i dalje traju, više od godinu i po dana od početka pandemije.

Zaključno razmatranje

Iskustvo je najveći učitelj života. Celokupna ljudska kultura, svi proizvodi ljudskog duha potiču iz iskustva. Nauka je priznala iskustvo kao jedini put i način da se dođe do istine. Brojne zarazne bolesti tokom postojanja ljudske civilizacije, u ozbiljnoj meri su desetkovale ljudsku populaciju i nanele joj ozbiljan udarac, međutim, ni jedna od njih nije dovela u pitanje postojanje ljudi i njihov dalji napredak. Nakon svake globalne pandemije, čovečanstvo se uzdizalo i nastavilo da napreduje.

Istorijski izvori koji nam govore o periodima velikih pandemija ukazuju na veliki broj zaraženih i stopu mortaliteta koja je nezamisliva u današnje vreme, što je verovatno jedna od posledica stepena razvijenosti i organizovanosti društva, kao i preventivnih mera koje se pravovremeno i adekvatno primenjuju. Pokazalo se da je karantin veoma efikasan u suzbijanju širenja zaraznih bolesti i kao metod se i dalje primenjuje, dovodeći

63) <https://rs.n1info.com/svet/a581989-cetvrtina-svetske-populacije-u-karantinu/> preuzeto 05.07.2021.

64) <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse> preuzeto 05.07.2021.

u pitanje poštovanje elementarnih ljudskih prava što može biti tema za pisanje posebnog rada. "Postoje opravdana strahovanja da bi pod izgovorom zaštite zdravlja ljudi, sloboda kretanja, pravo na informisanje, pravično suđenje i poverljivost ličnih informacija mogla biti trajno ograničena tj. zloupotrebljena."⁶⁵⁾ Ljudska prava su ozbiljno ugrožena bila u prošlosti, ali i danas usled epidemije Covid-19. Srećna okolnost je da svaka epidemija ima "ograničen rok" i ne traje večno, ali posle svake velike zaraze globalnih razmera i društvo se menja. Kako će svet izgledati posle ove pandemije, niko sa sigurnošću ne može da kaže, ali ono što se zna jeste da ovo nije poslednja pandemija. Istoriju ljudske civilizacije, kao verni pratioci, obeležili su ratovi i bolesti, često jedno prethodeći ili sledeći drugo. Pandemija je tu, a nadajmo se da rata biti neće.

Ekonomske, demografske i zdravstvene posledice pandemije Covid-19 izazvaće velike turbulencije i promene u svetu, ali kao što je i svaka prethodna pandemija donosila smrt, krizu i strah od Sudnjeg dana, tako je po njenom prolasku nastupalo neko bolje, prosperitetnije doba. Ostaje nam da se nadamo da će to i ovoga puta biti: "*Post nubila phoebus*".

Nenad Stefanović, PhD, Assistant Professor
Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad
University Business Academy in Novi Sad

PANDEMICS DURING HUMAN HISTORY - FROM JUSTINIAN PLAGUE TO COVID 19

Summary:

The impact of infectious diseases on the course of human history, society, and ultimately law is great and incalculable. The fear of the extinction of the human species has been present for centuries, and the fear of death is one of the greatest human fears. Timor mortis conturbat me, such a common Latin sentence in medieval English and Scottish poetry, has become established in the consciousness of every human being and still exists there. From Homer's Iliad, which mentions the plague that decimated the Greek army, through two pandemics of the bubonic plague, the first in the 6th century, better known as Justinian's plague, which killed between 30 and 50 million people, half the world's population, and the second in the 14th century, better known as the Black Death, which took over 75 million lives, we see that epidemics of deadly diseases are a regular occurrence in human society that occurs at irregular intervals and takes a large number of lives. Today we are witnessing a new epidemic of world proportions - Covid 19, which has its own specifics, different from previous pandemics. The aim of this paper is to chronologically present the greatest pandemics during recent history and to point out their repercussions on human society.

Keywords: *pandemic, Covid-19, social consequences, humanity.*

65) Spaić, I. & Stefanović, N. (2020). The paradigm of endangering human rights and freedoms due to the state of emergency, *Kultura polisa: časopis za negovanje demokratske političke kulture*, The Culture of Polis, Vol. XVII (2020), special edition, pp. 119.

LITERATURA

1. Byrne, J. P. (2006). *Daily life during the Black Death*. Greenwood Publishing Group.
2. Čanak, G. (2003) Istorijski osvrt na zarazne bolesti u Vojvodini. u: *Čovek i priroda - zarazna i parazitarna oboljenja ljudi i životinja u Vojvodini*, Novi Sad: Matica srpska, str. 17-24
3. Cook, N. D. (1993). Disease and the Depopulation of Hispaniola, 1492–1518. *Colonial Latin American Review*, 2(1-2), pp.213-245.
4. Daničić, Đ & Karadžić V., (1995.) *Biblija ili Sveto Pismo Staroga i Novoga Zavjeta*, Jugoslovensko Biblijsko društvo, Beograd, treća knjiga Mojsijeva, 2-6, str.104.
5. Eisenberg, M., & Mordechai, L. (2020). The Justinianic Plague and Global Pandemics: The Making of the Plague Concept. *The American Historical Review*, 125(5), pp.1632-1667.
6. Ghendon, Y. (1994). Introduction to pandemic influenza through history. *European journal of epidemiology*, 10(4), pp. 451-453.
7. Marschhauser, M. (2018). *Doba kuge - euroazijski okviri Crne smrti* (Doctoral dissertation, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. Faculty of Humanities and Social Sciences. Department of History).
8. Martin, S. (2011). *The Black Death*. Oldcastle Books.
9. Meier, M. (2016). The 'Justinianic Plague': The economic consequences of the pandemic in the eastern Roman empire and its cultural and religious effects. *Early Medieval Europe*, 24(3), pp.267-292.
10. Nunn, N., & Qian, N. (2010). The Columbian exchange: A history of disease, food, and ideas. *Journal of Economic Perspectives*, 24(2), pp. 163-88.
11. Russell, Josiah C. (1968) "That earlier plague." *Demography* 5, no. 1, pp. 174-184.
12. Slavicek, L. C. (2008). *The black death*. Infobase Publishing
13. Spaić, I. & Stefanović N. (2020). The paradigm of endangering human rights and freedoms due to the state of emergency, *Kultura polisa: časopis za negovanje demokratske političke kulture, The Culture of Polis*, Vol. XVII (2020), special edition, pp. 107-119.

Internet izvori

1. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/health/4381924.stm> preuzeto 01.07.2021.
2. <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse> preuzeto 10.07.2021.
3. <https://rs.n1info.com/svet/a581989-cetvrtina-svetske-populacije-u-karantinu/> preuzeto 10.07.2021.
4. <https://www.sciencedaily.com/releases/2006/01/060123163827.htm> preuzeto 30.06.2021.
5. <https://www.slobodnaevropa.org/a/historija-bolesti-zaraza-pandemija-kuga-kolera-grip/30478110.html> preuzeto 02.07.2021.
6. https://www.who.int/influenza/resources/documents/pandemic_phase_descriptions_and_actions.pdf preuzeto 22.juna 2021
7. <https://www.worldometers.info/coronavirus/> preuzeto 05.07.2021.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

616.98:578.834]:34(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Правнички дани - проф. др Славко Царић (18 ; 2021 ; Нови Сад)

Право и друштво у условима пандемије : [зборник радова] = Law and society in times of pandemic : [proceedings] / XVIII међународни научни скуп "Правнички дани проф. др Славко Царић", 24. септембар 2021, Нови Сад = 18th International Scientific Meeting Legal Days - Prof. Slavko Carić PhD ; [уредник Мирко Кулић]. - Нови Сад : Универзитет Привредна академија, Правни факултет за привреду и правосуђе, 2021 (Нови Сад : НС Мала књига +). - 400 стр. : граф. прикази, табеле ; 24 cm

Тираж 150. - Стр. 19-22: Уводна реч / Мирко Кулић = Introductory speech / Mirko Kulić. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Резиме на енгл. језику уз сваки рад.

ISBN 978-86-86121-45-5

а) Пандемија - Правни аспект - Зборници

COBISS.SR-ID 45441801